

Основи дидактики корекційної дошкільної педагогіки

План

1. Особливі освітні потреби і зміст корекційної освіти.
2. Загальнопедагогічні принципи корекційно-розвивальної освіти.
3. Основні принципи корекційної дошкільної педагогіки.

Особливі освітні потреби і зміст корекційної освіти.

Серед специфічних рис, які спостерігаються при всіх недоліках розвитку, може бути виділена сукупність особливостей, які визначають необхідність організації спеціальної психолого-педагогічної допомоги у розвитку і навчанні розглядаються в підручнику дітей. Цю сукупність особливостей прийнято називати особливими освітніми потребами. Незважаючи на те, що цей термін вживається давно, зміст його не розкривається і не осмислюється в достатній мірі. У літературі є педагогічне визначення: "Спеціальні освітні потреби - потреби в спеціальних (індивідуалізованих) умовах навчання, включаючи технічні засоби, особливому змісті і методах навчання, а також в медичних, соціальних та інших послуг, безпосередньо пов'язаних і необхідних для успішного навчання". Таке розуміння потреб відрізняється від класичного психологічного, так як включає не тільки внутрішні спонукання до пізнавальної діяльності, а й можливості здійснення цієї діяльності, тобто можливості (а певною мірою і умови) навчання. Пропоноване далі психологічне визначення ґрунтується на такому підході.

Особливі освітні потреби - це потреби в умовах, необхідних для оптимальної реалізації актуальних і потенційних можливостей (когнітивних, енергетичних і емоційно-вольових, включаючи мотиваційні), які може проявити дитина з вадами розвитку в процесі навчання. Під навчанням мається на увазі не тільки школа, а й дошкільний період і корекційно-розвиваюча робота з дитиною в ранньому дитинстві. Емпірично доведено, що положення Л. С. Виготського про те, що "навчання веде розвиток", має особливе значення для дітей з вадами розвитку.

Відзначимо найбільш значущі складові кожного з компонентів зазначених можливостей. З когнітивних складових це володіння розумовими операціями, можливості зйомки і збереження сприйнятої інформації, активний і пасивний словник і накопичені знання і уявлення про навколишній світ. До енергетичними можливостями відносяться розумова активність і працездатність, а до емоційно-вольовим - спрямованість активності дитини, його пізнавальна мотивація, а також можливості зосередження й утримання уваги.

Перераховані можливості, обмежені в порівнянні з характерними для нормально розвиваються дітей, обумовлені виділеними вперше 40 років тому В. І. Лубовским загальними і специфічними закономірностями порушеного психічного розвитку (див. Гл. 1, 2). Останні проявляються в різного ступеня вираженості і в своєрідних сполученнях при всіх порушеннях психічного розвитку. Стосовно до процесу навчання найбільше значення, на наш погляд, має уповільнена, в порівнянні з спостерігається при нормальному розвитку,

швидкість прийому, переробки і використання інформації (інакше кажучи, сповільненість сенсорно-перцептивних процесів), менший обсяг вступаємо і інформації, що зберігається (тобто . нижча ефективність процесів пам'яті).

Певні труднощі викликає також деяке відставання мовного розвитку і своєрідні при кожному виді порушеного розвитку вади мовлення, які, загалом, можуть бути позначені як недоліки словесного опосередкування; відставання в розвитку всіх видів розумової діяльності, специфічні недоліки моторики; більш низька працездатність і більш швидке виснаження.

Зазначені недоліки порушеного психічного розвитку пояснюються тим, що психічна діяльність, як і її матеріальна основа - центральна нервова система, є цілісним утворенням, складної єдиною системою, в якій всі складові її функції знаходяться у взаємодії. У зв'язку з цим випадання або ослаблення, недостатність однієї з функцій (первинний дефект, по Л.С. Виготському) неминуче позначається на діяльності інших. Таким чином, в прояві порушень психічного розвитку важливу роль відіграють дефекти межцентральных взаємодії.

Негативний вплив первинного дефекту, тобто прояв перерахованих закономірностей, то більша, чим сильніше він виражений і чим складніше первинно порушена функція. У процесі онтогенезу це негативний вплив поступово послаблюється, особливо в умовах корекційно-розвиваючого, тобто спеціально організованого, навчання.

Ці закономірності були виділені на основі власних даних, отриманих психологами Інституту дефектології Академії педагогічних наук СРСР в 1950-1960-х рр. і пізніше (див. гл. 1, 2), а також рядом зарубіжних дослідників (див. гл. 1, 2). Їх прояви незмінно підтверджуються пізнішими дослідженнями, особливо порівняльними.

Прояв перерахованих закономірностей і особливостей разом з обмеженнями, викликаними первинним дефектом (наприклад, недоліками слухового сприйняття), ускладнює взаємодію з навколишнім світом, "вростання в культуру" (Л. С. Виготський), тобто адаптацію в широкому сенсі. Це призводить до виникнення ще однієї суттєвої, особливо на момент початку шкільного навчання, характеристики особливих освітніх потреб: діти, які не проходили спеціальної корекційної підготовки в дошкільному віці, виявляються без тих знань, умінь і навичок, які необхідні для оволодіння шкільною програмою, що збільшує труднощі в навчанні. Зменшити ці труднощі можна тільки шляхом організації спеціального навчання, тобто навчання з урахуванням особливих освітніх потреб дитини. У свою чергу це передбачає:

1. Підготовку дітей до оволодіння шкільною програмою шляхом пропедевтичної занять.
2. Формування у них пізнавальної мотивації і позитивного ставлення до навчання.
3. Уповільнений темп піднесення нових знань.
4. Менший обсяг "порцій" підносили знань, а також всіх інструкцій і висловлювань педагогів з урахуванням того, що закон "магічного числа 7 + 2" для дітей з вадами розвитку не діє, тобто обсяг інформації, що запам'ятовується у них менше.

5. Використання найбільш ефективних методів навчання (в тому числі посилення наочності в різних її формах, включення практичної діяльності, застосування на доступному рівні проблемного підходу).
6. Організація занять таким чином, щоб уникати стомлення дітей.
7. Максимальне обмеження сторонньої по відношенню до навчального процесу стимуляції.
8. Контроль за розумінням дітьми всього, особливо вербального, навчального матеріалу.
9. Побудова ситуації навчання з урахуванням сенсорних можливостей дитини, що означає оптимальне освітлення робочого місця, наявність звукопідсилюючої апаратури і т.д.

Особливі освітні потреби дітей з вадами розвитку проявляються в різного ступеня вираженості і в різних поєднаннях, що вимагає наявності різноманітних форм організації навчання - від глибоко диференційованого до інклюзивної.

Завжди слід мати на увазі: де б не навчався дитина з обмеженими можливостями здоров'я - в спеціальній установі або в умовах інтеграції - це повинно бути спеціальне навчання. Тільки так можна добитися успішної адаптації дитини до школи і отримання ними освіти, яке буде однією з умов його адаптації та інтеграції в подальшому дорослому житті.

2. Загальнопедагогічні принципи корекційно-розвивальної освіти.

Принципи - це система найбільш загальних, істотних і стійких вимог, що визначають характер і особливості організації корекційно-освітнього процесу і керування пізнавальною діяльністю осіб з особливими освітніми потребами.

Спеціальна педагогіка спирається на відповідні загальнопедагогічні принципи організації освіти і керування пізнавальною діяльністю, однак їхня реалізація в системі спеціальної освіти набуває закономірної своєрідності. Власні принципи спеціальної педагогіки відображають найважливіші, концептуальні положення спеціальної освіти осіб з особливими освітніми потребами. Ці принципи є специфічними для спеціальної педагогіки.

Принцип педагогічного оптимізму

Принцип педагогічного оптимізму обумовлений, з одного боку, рівнем сучасного наукового і практичного знання про потенційні можливості осіб з особливими освітніми потребами і, з іншого боку, уявленнями про сучасні педагогічні можливості абілітації і реабілітації дітей і дорослих з порушеннями розвитку. Цей принцип ґрунтується на сучасному гуманістичному світогляді, однією з засад якого є право кожної людини незалежно від її особливостей і обмежених можливостей життєдіяльності бути включеною в освітній процес. Спеціальна педагогіка виходить з того, що вчитися можуть усі діти. При цьому під здатністю до навчання розуміється не тільки і не стільки засвоєння знань із загальноосвітніх предметів, що передбачено традиційною педагогікою, скільки здатність до оволодіння будь-якими, доступними дитині соціально і особистісно значущими навичками життєвої компетенції, що забезпечують її адаптацію в навколишньому середовищі і сприятливу самотійну і незалежну життєдіяльність. Особи з особливими освітніми потребами, як правило, вчаться повільніше, але вони можуть учитися і досягати високих результатів.

Принцип педагогічного оптимізму спирається на ідею Л.С.Виготського про «зону найближчого розвитку» дитини, яка зазначає про ведучу роль навчання у розвитку, що, у свою чергу, дозволяє прогнозувати початок, перебіг і результати індивідуальної корекційно-розвивальної програми. Спеціальний педагог планує корекційно-педагогічну роботу з дитиною, спираючись не тільки на наявний актуальний рівень розвитку, але враховуючи потенційні можливості дитини і маючи установку на позитивний результат навчання.

Принцип педагогічного оптимізму заперечує теорію «стелі», відповідно до якої розвиток людини з обмеженими можливостями здоров'я зупиняється ніби на досягнутому рівні, вище якого вона не в змоззі піднятися. Відповідно до цієї теорії не всі категорії дітей з відхиленнями розвитку здатні до навчання.

Сучасна спеціальна педагогіка стверджує, що дітей, які не можуть навчатися немає. Педагогічне мистецтво і сучасні корекційно-освітні технології, любов до дитини, терпіння і наполегливість можуть зробити диво. Про це свідчить сучасний позитивний досвід навчання з важкими і множинними порушеннями розвитку.

Принцип педагогічного оптимізму обумовлює інший погляд на людей з особливими освітніми потребами. Це не соціально малоцінні індивіди, а такі що благополучно розвиваються і можуть бути соціально повноцінними особистостями, якщо суспільство забезпечить для цього необхідні умови.

Принцип ранньої педагогічної допомоги

Сучасна спеціальна педагогіка вважає однією з ключових умов успішної корекційно-педагогічної допомоги забезпечення раннього виявлення і ранньої діагностики відхилень у розвитку дитини з метою визначення її особливих освітніх потреб. Сучасна спеціальна освіта передбачає максимальне скорочення розриву між моментом виявлення первинного порушення в розвитку дитини і початком цілеспрямованої корекційно-педагогічної допомоги, розширюючи часові межі надання і спеціальних освітніх послуг з перших місяців і протягом усього життя людини.

До початку 60-х рр. ХХ століття необхідність надання корекційно-педагогічної допомоги дитині виявлялася лише тоді, коли вона приходила до школи і не справлялася з програмою шкільного навчання. У значній мірі це було пов'язано з відсутністю єдності дій медичних і педагогічних структур, необов'язковістю дошкільної освіти, недостатньою поінформованістю батьків щодо педагогічних можливостей допомоги їхній дитині.

З психології відомо, що в розвитку дитини існують так звані сензитивні періоди, тобто періоди найбільш сприятливого, легкого і швидкого розвитку певних психічних процесів. Ці періоди нетривалі, і якщо через якісь причини в цей період не сформувалася передбачувана і структура (було відсутнє адекватне навколишнє середовище або особливості індивідуального розвитку дитини не сприяли цьому), то по його закінченні надалі буде потрібно багато спеціальних зусиль для того, щоб її сформувати. Багато сензитивних періодів, що відіграють вирішальну роль для наступного розвитку дитини, припадають на ранній і дошкільний вік.

Якщо, наприклад, у дитини з народження відсутній або порушений і слух і спеціальні педагогічні міри з метою створення умов для мовленнєвого розвитку

не починалися вчасно, то сензитивний період розвитку мовлення проходить даремно, а розпочата в більш пізній термін корекційно-педагогічна робота вже не буде настільки ефективною. Крім того, порушення процесу формування і розвитку мовлення сповільнить

розвиток пізнавальних процесів, призведе до своєрідного розвитку всієї психічної діяльності, негативно позначиться на процесі спілкування і взаємодії з навколишніми, відіб'ється на розвитку особистості дитини в цілому.

Сучасна наука має необхідні діагностичні і корекційно-педагогічні технології, що дозволяють запобігти негативним тенденціям розвитку дітей раннього віку, що мають різні порушення - сенсорні, інтелектуальні, емоційні, рухові, мовленнєві.

Принцип корекційно-компенсальної спрямованості освіти

Цей принцип передбачає опору на здорові сили вихованця, побудову освітнього процесу з використанням збережених аналізаторів, функцій і систем організму у відповідності зі специфікою природи недоліку розвитку (тобто природовідповідно). Корекційна робота, спрямована на виправлення або ослаблення недоліків психофізичного розвитку (наприклад, корекція недоліків мовлення, довільних рухів, просторової орієнтації й ін.), створює додаткові можливості для процесу компенсації втрачених або неповноцінних функцій або систем організму. Освіта і розвиток дитини з обмеженими можливостями будується, таким чином, відповідно до її специфічних природних можливостей і на їхній основі.

3. Основні принципи корекційної дошкільної педагогіки.

З фізіології відомо про можливість певної компенсації утраченої функції (аналізатора, органа або системи організму) за рахунок перебудови інших збережених. Тому процес освіти людини з особливими освітніми потребами будується з опорою на збережені функції. Часто це незвичайне з погляду загальноприйнятих норм заміщення (або компенсація), однак компенсаторні можливості людського організму настільки великі, різноманітні, що в спеціальній педагогіці існує могутній арсенал компенсаторних підходів, що дозволяє надавати педагогічну допомогу людині в самих, здавалося б, безнадійних ситуаціях, повертаючи її до освітнього простору. Сліпі люди можуть навчитися читати за допомогою кінчиків пальців; глухі - розуміти по губах, з чим звертаються до них, а також повноцінно спілкуватися жестовою мовою; особи, що втратили здатність діяти руками, - писати, шити і в'язати, малювати, використовуючи функції інших частин тіла.

Корекційно-компенсальна спрямованість освіти забезпечується сучасною системою спеціальних технічних засобів навчання і корекції, комп'ютерними технологіями, особливою організацією освітнього процесу. Вона відображається в змісті, методах, організації й організаційних формах спеціальної освіти. Так, це менша наповнюваність класів у школі, збільшені терміни навчання, спеціальний лікувально-педагогічний режим, наявність індивідуальних занять, спеціальні предмети (уроки) для корекційної роботи, особливі методи і прийоми навчальної і виховної діяльності.

Принцип соціально-адаптувальної спрямованості освіти

Корекція і компенсація недоліків розвитку розглядаються в спеціальному освітньому процесі не як самоціль, а як засіб забезпечення людині з обмеженими можливостями сприятливої життєдіяльності, максимально можливої для неї самостійності і незалежності в соціальному житті.

Соціально-адаптувальна спрямованість спеціальної освіти дозволяє подолати або значно зменшити «соціальне випадання», сформувати різні структури соціальної компетентності і психологічну підготовленість до життя в оточуючому соціокультурному середовищі, допомогти знайти ту соціальну нішу, у якій недолік розвитку й обмеження можливостей максимально компенсувалися б, дозволяючи вести соціально і матеріально незалежний, гідний людини спосіб життя.

Соціально-адаптувальна спрямованість спеціальної освіти забезпечується змістом її стандартів, формами і засобами корекційно-освітнього процесу, що передбачають довгострокову і складну систему ірижційно-педагогічної і психологічної роботи з освоєння вихованцем іюОхідних для участі в соціальному житті норм поведінки і життєдіяльності, а також вироблення певних навичок і звичок у максимально доступній для даної людини мірі, починаючи від елементарних гігієнічних, комунікативних, побутових навичок і закінчуючи складними соціальними навичками, морально-етичними, філософськими, соціокультурними поглядами і переконаннями.

Принцип розвитку мислення, мовлення і комунікації як засіб спеціальної освіти

Дитина, яка нормально розвивається з перших місяців життя, знаходячись у мовному середовищі й активно взаємодіючи з предметним і соціальним оточенням, має всі необхідні умови для розвитку мовлення і мислення, формування мовленнєвої поведінки, засвоєння комунікативних умінь.

Традиційне навчання в масових освітніх установах адресоване дітям з розвинутим словесним мовленням. Звичайна дитина приходить до школи, вже володіючи системою життєвих понять, у взаємодії з якими поступово формуються наукові поняття, розвивається словесно-логічне мислення. На основі словесного мовлення продовжує розвиватися спілкування, у значній мірі завдяки йому регулюється поведінка. Будь-яке порушення розумового або фізичного розвитку негативно позначається на розвитку в дитини і мислення, і мовлення, і уміння і спілкуватися.

Свої специфічні проблеми в розвитку мови, мислення, комунікації існують у всіх категорій дітей і підлітків з обмеженими можливостями, тому найважливішою загальною для них освітньою потребою є корекційно-педагогічна допомога з розвитку мовлення, мислення і спілкування.

Це необхідна умова реалізації спеціальної освіти й успішної соціокультурної адаптації людини з обмеженими можливостями.

Принцип діяльнісного підходу в навчанні і вихованні

Визначальна роль діяльності в становленні і розвитку особистості загальновідома. Діяльнісний принцип у спеціальній педагогіці спирається на існуюче в психології поняття «ведуча діяльність». Предметно-практична

діяльність у системі спеціальної освіти є специфічним засобом забезпечення компенсаторного розвитку дитини з будь-яким відхиленням розвитку (інструментом корекції і компенсації порушених психічних функцій), пропедевтики необхідних елементів освіти і трудової діяльності. Те, чому звичайну дитину можна навчити завдяки словесній інструкції, для дитини з особливими освітніми потребами стає доступним тільки в процесі власної діяльності, спеціально організованої і спрямованої педагогом.

У дітей з відхиленнями розвитку відсутні або недостатньо розвинуті такі структури, як життєвий досвід, що відповідає за життєві уявлення, поняття і практичні уміння. Немає в них необхідного і достатнього для засвоєння загальноосвітніх предметів понятійного багажу. Спеціальна педагогіка, реалізуючи психологічну теорію про діяльну детермінацію психіки і дотримуючись принципу єдності освіти з розвитком мовлення, мислення і комунікації, організує освітній процес на наочно-дієвій основі. Численними науковими дослідженнями доведено, що предметно-практична діяльність, у процесі якої успішно розвиваються вищі психічні функції дитини: сприйняття, мовлення і спілкування, мислення, пам'ять, емоції, мотивація, - є могутнім корекційно-компенсаторним педагогічним засобом у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

У спеціальній освіті широко використовується колективна предметно-практична діяльність під керівництвом педагога (робота «парами», «бригадами» і ін.), що створює природні умови (середовище) для мотивованого мовленнєвого спілкування. Спілкування, у свою чергу, розвиваючись, сприяє оволодінню мовою у всіх її функціональних складових, різних ситуаціях соціальної взаємодії. Предмети, якими оперують діти, створюють стійку мотивацію діяльності і є джерелом відсутніх у дітей знань про оточуючий їх предметний світ, про призначення цих предметів і способи дій з ними.

Предметно-практична діяльність дозволяє, спираючись на здорові сили і збережені можливості дитини, розвивати сенсомоторну основу вищих психічних функцій, у першу чергу мовлення і мислення, компенсувати недостатність життєвого, практичного (діяльсного) досвіду, створювати природні умови для розвитку навичок ситуативно-діяльсного й інших видів спілкування, забезпечувати стійку мотивацію спілкування і діяльності в процесі навчання, опановувати навички оціпної взаємодії.

Принцип діяльсного підходу до освіти має значення у роботі зі всіма категоріями дітей з особливими освітніми потребами і реалізується не тільки під час проведення спеціальних корекційних занять. Він є одним з найважливіших принципів і на уроках із загальноосвітніх предметів і, звичайно, у процесі виховання.

Принцип диференційованого й індивідуального підходу

Індивідуальний підхід є конкретизацією диференційованого підходу. Він спрямований на створення сприятливих умов навчання, що приховують як індивідуальні особливості кожної дитини (особливості вищої нервової діяльності, темпераменту і відповідно характеру, швидкість перебігу розумових процесів, рівень сформованості знань і навичок, працездатність, уміння

вчитися, мотивацію, рівень розвитку емоційно-вольової сфери й ін.), так і її специфічні особливості, властиві дітям з даною категорією порушення розвитку.

Індивідуальний підхід дозволяє не тільки вести корекційно-педагогічну роботу в цілому, але і спеціально приділяти увагу окремим вираженим недолікам розвитку кожної дитини шляхом вибіркового використання необхідних уданому випадку методів і засобів.

Принцип індивідуального підходу дозволяє не виключати з освітнього процесу дітей, для яких загальні способи корекційного впливу є неефективними. Індивідуальний підхід робить можливим розвиток дітей і важкими і множинними порушеннями завдяки іншому, доступному для них змісту навчання, особливому його темпу і організації, використанню специфічних прийомів і способів корекційно-педагогічної роботи.

Диференційований підхід до дітей і підлітків з особливими освітніми потребами в умовах колективного навчального процесу обумовлений наявністю варіативних типологічних особливостей навіть у межах однієї категорії порушень. Так, в одному класі або групі можуть навчаюся розумово відсталі діти з різними особливостями проявів цього порушення, з можливими додатковими відхиленнями розвитку. Вони будуть відрізнятися між собою за навчально-пізнавальними можливостями, ступенем пізнавальної активності, специфікою особливих освітніх потреб у цілому. У зв'язку з цим педагог організує корекційно-освітній процес диференційовано, виходячи з наявності в класі однорідних за своїми характеристиками мікрогруп, через різні для кожної з них зміст і організацію навчально-корекційної роботи, її темп, обсяг, складність, методи і прийоми, форми і способи контролю і мотивації навчання. Розподіл дітей на мікрогрупи є умовним і мінливим: у міру просування в знаннях і вміннях діти можуть переходити в мікрогрупи більш високого рівня.

Реалізуючи принцип диференційованого й індивідуального підходу, навчальні програми і підручники системи спеціальної освіти вказують варіативні можливості засвоєння програмного матеріалу, передбачають різні рівні труднощів з урахуванням різних груп, що навчаються всередині класу або групи.

Принцип необхідності спеціального педагогічного керівництва

Навчально-пізнавальна діяльність дитини з будь-яким відхиленням у розвитку відрізняється від навчально-пізнавальної діяльності звичайної дитини, тому що має особливий зміст, глибоку своєрідність перебігу і потребує особливої організації способів її реалізації. Вона спрямована на перетворення різних психічних корекційно-компенсаторних функцій і задоволення особливих освітніх потреб дитини відповідно до її недоліку.

Розвиток дітей з особливими потребами змушує вносити специфічні зміни в зміст і способи їхньої навчально-пізнавальної діяльності. Так, порушення перцептивної діяльності викликають необхідність перекодування або особливого структурування навчальної інформації відповідно до пізнавальних можливостей дітей; порушення розумової діяльності вимагають такої організації навчання, за умов якої забезпечується формування конкретної (почуттєвої і дієвої) основи розумових дій; потреба в компенсаторних засобах і механізмах розвитку вимагає

від спеціального педагога відбору можливих напрямків корекційно-педагогічного впливу і адекватного змісту і засобів компенсаторного розвитку.

Природно, що тільки спеціальний педагог, знаючи закономірності й особливості розвитку і пізнавальних можливостей даної дитини, з одного боку, і можливі шляхи і способи корекційної і компенсувальної допомоги, з іншого, може організувати процес навчально-пізнавальної діяльності і керувати цим процесом. У більшості випадків унаслідок глибокої своєрідності розвитку дітей з особливими освітніми потребами самостійна навчально-пізнавальна діяльність їх утруднена або не можлива.